

11. Вісник Української Національної Партії (м. Львів). – 1990.
12. Политические анекдоты (м. Київ). – 1990. – Вип. 2.
13. Политические анекдоты: Орган Центрального Комитета КПСС. – Б.м., б.в., 1990 // Коллекция нетрадиционной печати Государственной публичной исторической библиотеки России. – НП1-1030.
14. Музей-архів та документаційний центр українського самвидаву «Смолоскип» (м. Київ). – Ф. 19А.

Каганов Ю. О. «Смех сквозь слезы»: советская Украина в зеркале политического анекдота

Анализируется роль и место политического анекдота как порождения, защитного механизма и формы противодействия официальной идеологии советской эпохи. Акцентируется внимание на специфике анекдотного жанра периода «перестройки». Приводятся примеры анекдотов, которые имели хождение накануне обретения Украиной независимости.

Ключевые слова: политический анекдот, идеология, «перестройка», языковой дискурс

Kaganov Yu. O. «Laughter through tears»: Soviet Ukraine in the mirror of political anecdotes

The specificity, role and place of political joke as a product, defense mechanism and the form of the counter to official ideology of the Soviet age are analyzed. The attention is accented to the specificity of the joke genre during the «Perestroika» age. The examples of jokes, which existed before acquisition of independence by Ukraine, are given.

Keywords: political joke, ideology, «Perestroika», language discourse

УДК 94(477)“1957”

М. В. Брегеда

СТАВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ДО УСУНЕННЯ Г. ЖУКОВА ВІД ВЛАДИ (1957 р.)

Автор аналізує суспільно-політичні настрої різних соціальних верств після жовтневого (1957 р.) пленуму ЦК КПРС. У статті розкриваються причини неоднакового ставлення українського суспільства до викриття Г. Жукова. Уведено диференційований підхід (поділ населення за соціальною, партійною, територіальною ознаками) при дослідженні реагування українців на десталінізаційні заходи.

Ключові слова: ставлення, населення, суспільство, настрої, моральний стан, свідомість, вплив, десталінізація, репресії, викриття.

У результаті червневого (1957 р.) пленуму ЦК КПРС Г. Жуков, який зіграв ключову роль у його підготовці й проведенні, став однією з найбільш впливових і авторитетних у суспільстві фігур, маючих до того ж реальну силу. Непокірний і надто самостійний маршал уявлявся вищим партійним функціонером доволі небезпечним, і кремлівське керівництво на чолі з М. Хрущовим поспішило позбавитися від потенційного політичного суперника.

Аналіз архівних матеріалів та історичної літератури дає нам підстави вважати усунення від влади Г. Жукова складовою частиною десталінізаційного процесу [1]. У своїй діяльності на посаді міністра оборони він певною мірою повторював сталінський стиль роботи і методи організації збройних сил, що, до речі, визнав сам маршал у виступі на жовтневому (1957 р.) пленумі ЦК партії [2, с.258]. Одним із головних звинувачень Г. Жукова було видання без оповіщення ЦК наказу № 0090 від 12 травня 1956 р. (відразу після XX з'їзду КПРС!) про заборону критики службової діяльності командирів на партійних зборах, який, по суті, повторював і розвивав наказ № 0085, виданий 30 квітня 1951 р. за вказівкою Й. Сталіна. Крім того, розглядаючи в сукупності звинувачення проти міністра оборони, незважаючи на певне перебільшення та надуманість деяких із них, можемо говорити про початок створення в збройних силах нового культу особи Г. Жукова замість розвінчаного культу особи Й. Сталіна.

Простежимо ставлення українців до усунення Г. Жукова від партійної й державної діяльності. Спробуємо виявити особливості й специфіку реагування військовослужбовців Київського (КВО), Одеського (ОдВО), Прикарпатського (ПрикВО) військових округів та Чорноморського флоту (ЧФ), а також цивільного населення на звинувачення, висунуті маршалу.

На початку жовтня 1957 р. Г. Жуков відбув із 10-денним офіційним візитом у Югославію, а по його закінченні вирушив ще і в Албанію, де перебував до 25 жовтня. Дочекавшись поїздки маршала за кордон, М. Хрущов виїхав на навчання в КВО, де зустрівся з представниками вищого командного складу збройних сил, щоб «підготувати» їх до майбутньої відставки міністра оборони. 19 жовтня відбулося засідання Президії ЦК КПРС, на якому було прийнято постанову «Про поліпшення партійно-політичної роботи в Радянській Армії і Флоті» та вирішено розіслати її телеграфом у військові округи, а 22 і 23 жовтня провести партактиви в них [3, арк.60].

Партійне керівництво країни, усвідомлюючи велику популярність Г. Жукова, побоювалося, що в проведенні «атаці» на прославленого полководця, армія стане на його захист. Тому було вчинено безпрецедентний тиск на армійських партійних працівників. Для роз'яснення рішень, прийнятих у вищому ешелоні влади, у військові округи були направлені члени і кандидати в члени Президії ЦК КПРС. Зокрема в Українській РСР 22 жовтня на зборі партактиву КВО, а наступного дня – ЧФ, із доповіддю виступив О. Кириченко. Перед партактивом ОдВО, 23 жовтня, із роз'ясненням прийнятої постанови виступив А. Мікоян. У ПрикВО партійні збори в цей час не проводилися [4, с.1017–1018].

Після повернення з Албанії, 26 жовтня 1957 р., Г. Жуков опинився перед очевидним фактом. На аеродромі в Москві йому відразу запропонували поїхати на засідання Президії ЦК, де маршалу пред'явили широкий спектр звинувачень. Було вирішено звільнити Г. Жукова від обов'язків міністра оборони СРСР, призначивши на цю посаду Р. Малиновського. А 28–29 жовтня відбувся пленум ЦК КПРС, який оформив це рішення. Виступаючі (всього 27 чоловік, у тому числі 16 військових), не тільки схвалювали усунення Г. Жукова від обов'язків міністра оборони, але й пропонували вивести його з Президії ЦК та з членів ЦК партії. Усі присутні на пленумі проголосували за дану пропозицію.

Наведемо звинувачення, які пред'являлися маршалу Г. Жукову:

1. Спроби виведення збройних сил з-під контролю ЦК (дії з ліквідації Вищої військової ради; обмеження функцій військових рад; заборона звернення військових комуністів у ЦК; скорочення політорганів у армії й на флоті; заборона Головному політуправлінню інформувати ЦК про стан діяльності військ та ін.).

2. Присвоєння функцій ЦК (регламентування діяльності армійських партійних органів у наказі № 0090, прийнятому без відання ЦК).

3. Зосередження в руках Міністерства оборони необмеженої влади з метою встановлення диктатури (зазіхання на прикордонні війська КДБ і внутрішні війська МВС; створення розвідувальної школи без санкції ЦК).

4. Авантюризм у зовнішній політиці, який виявлявся в тому, що маршал підкреслював свою особливу думку, відмінну від "генеральної лінії партії" (критика відносин СРСР із Югославією; погляди на майбутню війну).

5. Культ особи Г. Жукова (перебільшення своєї ролі у Великій Вітчизняній війні й боротьбі з "антипартійною групою"; особиста нескромність).

6. Жорсткий стиль керівництва і грубість стосовно підлеглих тощо [5, с.98–99].

31 жовтня 1957 р. партійним організаціям країни було розіслано "закритого" листа за підсумками роботи щойно проведеного пленуму ЦК КПРС, а 3 листопада – у неповному обсязі опублікували текст постанови пленуму "Про поліпшення партійно-політичної роботи в Радянській Армії і Флоті". Усі найтяжчі звинувачення Г. Жукова і постановляюча частина резолюції за рішенням пленуму не публікувалися. Для публікації залишилося лише звинувачення в тому, що Г. Жуков проводить лінію на ліквідацію керівництва й контролю над армією і флотом з боку партії, її ЦК й уряду, та звинувачення Г. Жукова в насадженні культу його особи [6, с.89–90]. Відповідно й опубліковані висловлювання громадян щодо резолюцій жовтневого пленуму були обмеженими та нерідко містили тотожні формулювання. Вони мали на меті довести, що офіційна позиція знаходить одностайну підтримку громадськості.

Впадало в око прагнення партфункціонерів у першу чергу ознайомити з резолюціями жовтневого пленуму переважно більшість членів і кандидатів у члени КПРС, простежити їх ставлення до останніх змін у вищих ешелонах влади, а потім уже доводити якусь інформацію до безпартійного населення. Крім того, щоб послабити негативну реакцію, повідомлення про зняття Г. Жукова було подане несподівано, напередодні 40-річчя Жовтневої революції, після запуску другого штучного супутника Землі.

Як слушно зазначає відомий дослідник В. Наумов, якщо розглядати постанову пленуму ЦК КПРС у цілому, то вона, головним чином, про Г. Жукова. Цю обставину й намагався приховати ЦК, назвавши її, у відповідності з порядком денним пленуму, постановою про поліпшення партійно-політичної роботи в армії і флоті. ЦК боявся сказати правду партії й народу, боявся обнародувати ті звинувачення, які висувалися проти Г. Жукова, боявся різкої реакції в країні на усунення від влади прославленого воєначальника [6, с.90].

Обговорення "закритого" листа і постанови жовтневого пленуму ЦК КПРС у парторганізаціях УРСР відбувалося з 31 жовтня по 5 листопада, за винятком первинних парторганізацій, де обговорення проходило впродовж листопада 1957 р. За цей період на 26 обласних, 954 міських, районних партактивах, партактивах військових округів, флоту і гарнізонів були присутніми понад 265 тисяч комуністів, із яких виступили – 11900. Водночас на 44894 зборах первинних парторганізацій (без армійських) були присутніми 816800 і виступило 256600 комуністів [7, арк.22].

Виступаючі представники вищого командного складу критикували керівництво Міністерства оборони за ігнорування партійно-політичною роботою в армії і флоті, зневажання пропозицій "знизу", слабкий зв'язок з військами та інше. Зокрема командуючий КВО маршал Чуйков відзначив таке: "...Ми надсилаємо в Міністерство оборони всі рішення військової ради округу, у ряді рішень ставили конкретні питання перед керівництвом Міністерства, але їх ніхто не читає і відповідей нам не дають. Головна військова рада за період роботи в Міноборони Булганіна і Жукова жодного разу не збиралася..." [7, арк.4]. У деяких виступах наголосувалося на помилкових позиціях Г. Жукова у військових питаннях. Так начальник політвідділу ВПС ЧФ генерал-майор Сербін заявив: "...Усяка сучасна операція повинна забезпечуватися з допомогою флоту, авіації й берегової артилерії. Спробу Жукова позбавити Військово-Морський флот авіації варто вважати авантюризмом, спрямованим на зниження його боєздатності" [8, арк.7].

Обговорення рішень жовтневого (1957 р.) пленуму ЦК КПРС дало привід військовій верхівці згадати про особисті образи з боку Г. Жукова. Із цього приводу командуючий ОдВО генерал-полковник Радзівський говорив: "У 1957 році Хрущов прибув на територію округу в Крим, де ми з командуючим Чорноморським флотом Касатоновим його зустріли. Довідавшись про це, Жуков учинив нам рознос. Будучи в Югославії й Албанії у складі військової делегації, очолюваної Жуковим, ми піддавалися приниженням і образам із його боку" [9, арк.23].

В офіцерському середовищі спостерігалось незадоволення особистим становищем, зокрема введенням Г. Жуковим цілої системи обмежень і покарань. Наприклад, начальник штабу 9 ПАД ПрикВО полковник Коротаєв зазначив:

– Жуков запровадив “трійчатку”, коли за один вчинок накладалося три суворі стягнення: зняти, понизити у званні, звільнити з армії, та “четвірки” – додання до цих покарань ще й позбавлення встановленої законом пенсії. Також він увів “ланцюжок”, коли за вчинок одного підлеглого каралося декілька начальників від малих до великих, та “габарити” – різного роду обмеження для офіцерів за віком [10, арк.142].

Особливо неприязно до діяльності Г. Жукова на посаді міністра оборони ставилися офіцери Чорноморського флоту. Найбільшу критику викликали рішення зробити Севастополь відкритим містом, провести повну переатестацію всього офіцерського складу флоту та звільнити надтермінових військовослужбовців [11, арк.13,14]. Висловлюючи своє невдоволення, комуніст Голубев на партактиві ЧФ вніс пропозицію про відміну Указу Президії Верховної Ради СРСР про нагородження Г. Жукова четвертою “Золотою Зіркою”, яку він отримав за заслуги перед Батьківщиною, займаючи посаду міністра оборони [12, арк.24]. Крім того, на ряді партактивів і партзборів вносилися пропозиції про пониження Г. Жукова у званні та про виключення його з партії.

Водночас багато офіцерів не погоджувалося з офіційною позицією щодо цілковитої відповідальності міністра оборони за незадовільний стан партійно-політичної роботи у збройних силах. Зокрема начальник політвідділу 10 авіаучилища Рябцев заявив: “Я на партійній роботі в армії знаходжуся 20 років і такого беззубого Головного політичного управління не пам’ятаю. Не чути ні його голосу, ні дихання, ні керівництва” [12, арк.6].

Варто зазначити, що військова дисципліна і партійна відповідальність накладали певний відбиток на виступи військовослужбовців. У приватних бесідах вони були набагато відвертішими і сміливішими. При цьому далеко не завжди виявлялася та однастайна підтримка усунення Г. Жукова, що була на армійських партзборах. Переважна більшість представників командного складу схвалювала заходи колишнього міністра оборони щодо військових політпрацівників. Наприклад, кандидат у члени КПРС, командир окремої роти зв’язку 115 гвардійської мотострілецької дивізії КВО лейтенант Д. Горін сказав: “...Замполіт – це пусте місце. Жуков робив правильно” [13, арк.3].

Зустрічалися й критичні відгуки на рішення жовтневого (1957 р.) пленуму ЦК КПРС. Так начальник тилу КВО полковник Шеремет у бесіді з начальником політвідділу штабу заявив: “Як могло трапитися, що недавно Жукову дали четверту зірку Героя Радянського Союзу, в червні 1957 р. ввели його у склад Президії ЦК КПРС, так піднесли, а тепер звільнили з посади міністра оборони” [14, арк.151].

Найбільше невдоволених відставкою міністра оборони Г. Жукова було в Прикарпатському військовому окрузі. Це можна пояснити тим, що в цьому окрузі до жовтневого пленуму ЦК КПРС не проводилися партактиви і партзбори, присвячені “справі Жукова”. Зокрема командир взводу 76 окремого полку зв’язку ПрикВО лейтенант Калмиков із приводу обговорення підсумків жовтневого пленуму сказав: “...Де ж тут правильно, коли який-небудь лейтенант критикує такого великого полководця як Жуков, розбирає його по кісточкам. Це ні в які рамки не вкладається. Невже Хрущов собі на цьому не зламає шию. Познімав таких людей як Молотова, Маленкова, а тепер Жукова...” [15, арк.16]. Викладач вогнепального циклу Чернівецького військового училища майор С. Зорін серед своїх товаришів по службі говорив: “Якщо б не Жуков, то багато членів Президії були б проти Хрущова, а Маленков та інші виявилися б у більшості. У них була б у руках преса, і Хрущов опинився б в антипартійній групі” [15, арк.15]. “У нас в уряді за останній час ніяк не поділять портфелі й займаються ревізією марксистсько-ленінської теорії, від чого наша партія втрачає свій авторитет перед компартіями демократичних країн”, – заявив у колі офіцерів командир технічної роти 150 окремого саперного батальйону ПрикВО старший лейтенант Ляпунов [15, арк.15].

Солдати, матроси і сержанти були менш обізнаними з текстом “закритого” листа за підсумками роботи жовтневого пленуму ЦК КПРС, оскільки в переважній більшості вони не були членами партії й відповідно не брали участі у зборах армійських і флотських парторганізацій. Це викликало в їхньому середовищі багато різноманітних здогадок і припущень щодо причин звільнення Г. Жукова. Деякі з них вважали, що міністра зняли за допущені помилки під час перебування в Югославії, інші гадали, що Г. Жукова хочуть висунути на посаду голови Радміну СРСР або головнокомандувача об’єднаними збройними силами держав-членів Організації Варшавського договору [16, арк.40–41]. Після ознайомлення з постановою про поліпшення партійно-політичної роботи в Радянській Армії і Флоті рядові військові нерідко почувалися розгубленими й зневіреними. Характерними були такі висловлювання: “Кому ж тепер вірити? Адже ми в Жукові бачили велику людину” [16, арк.187]; “Жуков – заслужений полководець. Для мене незрозуміло, за що його зняли, і мені його шкода” [17, с.485].

У виступах військовослужбовців у відставці головна увага приділялася оцінці ролі Г. Жукова у Великій Вітчизняній війні. Загалом домінували негативні відгуки щодо діяльності полководця, фокусувалася увага на його недоліках. Наприклад, генерал-майор у відставці Єфремов на зборах первинної парторганізації Київського інституту фізкультури говорив, що не можна приписувати Г. Жукову тільки одні перемоги у Великій Вітчизняній війні, бо з його вини допускалися і серйозні провали. “Під час наступу наших військ під Старою Русою (Новгородської обл.), – заявив Єфремов, – до нас приїхав Жуков, зібрав тридцять генералів і в грубій формі дав наказ наступати, не дивлячись на те, що наступ тоді був невідповідним. Операція була провалена, і ми зазнали дуже важких втрат. Відступ наших військ із його вини був і на інших фронтах” [18, арк.23–24]. На зборах парторганізації колгоспу “Перемога” Гоголівського р-ну Полтавської обл. підполковник у відставці В. Лихопуд, який був ад’ютантом у Г. Жукова під час боїв біля Халхін-Гола, відзначив, що ще тоді маршал відрізнявся грубим ставленням до підлеглих, допускав рукоприкладство, завжди ходив із палкою, яку нерідко пускав у хід. На думку В. Лихопуда, потрібно було б раніше підправляти Г. Жукова [19, арк.127–128].

Висловити позитивну оцінку діяльності Г. Жукова наважилося небагато колишніх військових. Зокрема на партзборах Хотинського райхарчокомбінату Чернівецької обл. майор у запасі Стонніков, коли зачитували текст "закритого" листа ЦК КПРС, де наводився виступ маршала Тимошенка, кинув репліку: "Тимошенко здав Україну і залишив мільйони людей під гнітом німецько-фашистських загарбників, а маршал Жуков отримав перемогу над німецькими окупантами" [20, арк.147].

Характерно, що серед цивільного населення відставка Г. Жукова була сприйнята більш спокійно і не викликала значного пожвавлення. Напевно, на цьому позначилася віддаленість громадськості від військових справ, утаємниченість оборонної політики країни. Слабка поінформованість про ситуацію в збройних силах спрощувала промови виступаючих на партактивах і партзборах. Зазвичай, якщо вони підтримували усунення Г. Жукова від влади, то пояснювали свою позицію в межах офіційної ідеологічної лінії, а якщо виражали незгоду з цим рішенням – не вдавалися у подробиці.

Абсолютну більшість становили виступи, у яких засуджувалася діяльність Г. Жукова на посаді міністра оборони, говорилося про повторення ним негативного досвіду керівництва Й. Сталіна. Так на зборах парторганізації колгоспу "40 років Жовтня" Чернігівської обл. Ф. Зимогляд зазначив: "Неправильні дії Жукова призвели до того, що в армії був фактично порушений Статут КПРС щодо політорганів, а їх діяльність і роль були принижені, недооцінювалися. Він утратив партійну скромність, уважав себе нічим не заплямованим, прагнув до необмеженої влади..." [21, арк.1–2]. "Наша партія виявила товаришу Жукову велику довіру, неодноразово відзначала його заслуги перед Батьківщиною. Він же знехтував цією довірою, намагався необмежено керувати армією і флотом, проводив лінію на відрив Радянських Збройних Сил від керівництва ЦК партії. Засудження культу особи Сталіна не стало для Жукова уроком...", – заявив художній керівник Укрдрамтеатру Сімферополя Яншин [22, арк.39].

Випадки публічної незгоди з резолюціями жовтневого пленуму ЦК КПРС були поодинокими. Наприклад на партзборах Конотопського заводу "Красный металлист" Сумської обл. комірник інструментального цеху П. Артемов заявив, що він "не переконаний у фактах, про які говорив доповідач, оскільки немає стенограми пленуму". Зважаючи на це, Артемов утримався від голосування за схвалення рішення ЦК щодо Г. Жукова [23, арк.136–137].

Своєрідною формою висловлення суспільно-політичних настроїв були запитання, які задавалися на партактивах, партзборах та в бесідах з агітаторами. Наведемо найхарактерніші з них: "Чому Президія ЦК КПРС розглядала питання про стан партійно-політичної роботи в Радянській Армії і Флоті без Жукова?"; "Чи буде вислано в політоргани стенографічний звіт жовтневого пленуму ЦК КПРС?" [24, арк.132–133]; "Чи визнав Жуков на пленумі свої помилки, і як він там поведився?"; "За що маршал Жуков був понижений у посаді при житті Сталіна?" [25, арк.155,162]; "Чи не був Жуков зв'язаний з антипартійною групою Маленкова, Молотова і Кагановича?"; "У чому виражався культ особи Жукова?"; "Чи залишаться нагороди і маршальське звання за Жуковим, та як бути з його портретами?" [26, арк.35,47,77]; "На яку роботу буде направлений Жуков?" [27, арк.20].

Попри всі намагання партфункціонерів не вдалося уникнути й запитань, які містили критичні настрої. Серед них показовим було таке запитання, задане на зборах партактиву Вінницької області: "Чому не використовується наша партійна преса, радіо та інші засоби для доведення до народу окремих допущених помилок і відхилень від генеральної лінії ЦК того чи іншого члена або кандидата у члени ЦК, а ставлять народ перед здійсненим фактом після кризи? Так було з культом особи, з антипартійною групою, так трапилось і з членом ЦК Жуковим" [27, арк.98].

Після публікації в газетах інформаційного повідомлення про звільнення Г. Жукова від обов'язків міністра оборони, виведення його зі складу членів Президії ЦК і членів ЦК КПРС безпартійні також почали висловлювати свої думки.

На загальноукраїнському тлі виділялося позитивне і доброзичливе ставлення одеситів до колишнього міністра оборони. У 1946–1948 рр. Г. Жуков служив на посаді командувача Одеського військового округу і залишив приємні спогади в місцевих мешканців, зокрема він прославився активною боротьбою зі злочинністю. Як правило, безпартійні одесити сумнівалися, що причини звільнення Г. Жукова були достатньо серйозними, говорили про призначення його на якусь іншу посаду. Зокрема на Одеському судноремонтному заводі № 1 робітники електроцеху Чвирев і Панфілов висловлювали припущення, що Г. Жуков буде керувати військовими операціями у випадку виникнення війни в Сирії [28, арк.41]. Ходили розмови про його подальше призначення на посаду голови Ради Міністрів СРСР.

Доволі часто зміщення маршала детермінувало незадоволення і критику. Так моторист доку № 3 Одеського морського порту Михайловський висловив думку, що якщо Г. Жуков і допустив ряд помилок, то, зважаючи на великі заслуги перед Батьківщиною, його можна було б пробачити. Електромеханік доку № 1 Шпрінберг відзначив, що зняття Г. Жукова з посади міністра оборони СРСР є несвоєчасним, враховуючи напругу в міжнародній обстановці й підготовку до святкування 40-ї річниці Жовтневої революції [28, арк.41].

Різноманітні чутки щодо відставки міністра оборони поширювалися й серед безпартійного населення інших регіонів республіки. Одні висловлювали припущення про те, що М. Хрущов змістив Г. Жукова, бо боявся його, інші гадали, що маршал щось не так зробив у Югославії тощо [29, арк.21]. Багатьом людям було незрозуміло, чому зняття Г. Жукова збіглося з його приїздом із Албанії. Також громадяни скаржилися на слабку обізнаність зі станом справ у Радянській Армії і Флоті.

Нерідко спостерігалось бажання людей вислужитися, показати прихильність курсу хрущовського керівництва. Наприклад, слюсар Львівського заводу приладобудування Проценко після читання постанови жовтневого пленуму ЦК КПРС попросив слова й заявив: "Я людина безпартійна, але лінію Комуністичної

партії розумію добре, і знаю, що інтереси партії – це інтереси народу. Правильно зробив ЦК, що звільнив товариша Жукова з такої високої посади...” [30, арк.27]. “Під керівництвом Комуністичної партії наша країна пішла далеко вперед. Разом зі зростанням державних багатств ще більше зміцніла наша армія. Я рішуче засуджую шкідливу позицію Жукова й цілком схвалюю рішення пленуму ЦК КПРС”, – сказав у бесіді з агітатором колгоспник колгоспу “Дружба” Харківської обл. Антоненко [30, арк.28].

Серед безпартійних українців у більшій мірі виявлялася позиція аполітичності. Багатьох із них турбували не стільки перипетії політичної боротьби на владному Олімпі, скільки невирішені соціально-економічні проблеми. Зокрема під час бесіди в сортопрокатному цеху Дніпропетровського заводу імені Петровського вальцівник цього цеху Євсєєв сказав: “...Я щирсердно підтримую постанову жовтневого пленуму ЦК партії і вважаю, що головним завданням зараз є покращення зв'язку між нами і військовими частинами, розташованими в Дніпропетровську. Ми повинні більше проявляти турботи про сім'ї військовослужбовців і сім'ї загиблих воїнів, про інвалідів Великої Вітчизняної війни” [30, арк.27–28].

Таким чином, жовтневий (1957 р.) пленум ЦК КПРС став заключним епізодом політичної кар'єри маршала Г. Жукова. Відставка останнього яскраво продемонструвала підпорядкованість процесу десталінізації тактичним потребам і розрахункам хрущовського керівництва. На шляху М. Хрущова до одноосібного лідерства в партії й державі були усунуті не тільки його реальні опоненти, як це відбулось у червні 1957 р., але й суперник потенційний. Усвідомлюючи велику популярність Г. Жукова, кремлівське керівництво боялося широкого обговорення висунутих йому звинувачень. Усупереч загальноприйнятій практиці, ще до жовтневого пленуму ЦК КПРС була розгорнута інтенсивна підготовка командного складу і політпрацівників до майбутніх партійних рішень. Постанова пленуму ЦК була опублікована в неповному обсязі, коли вже відбулася переважна більшість партзборів і партактивів. Представники вищого командного складу всю провину за стан партійно-політичної роботи в армії і на флоті поклали на керівництво Міністерства оборони. Деякі з них згадували про особисті образи з боку Г. Жукова. Серед офіцерів виявлялося незадоволення введенням колишнім міністром цілої системи обмежень і покарань щодо них. Найбільше Г. Жукова критикували офіцери ЧФ. Невдоволення викликали спроби маршала позбавити флот авіації, рішення зробити Севастополь відкритим містом, провести повну переатестацію всього їхнього складу та звільнити надтермінових військовослужбовців. Водночас у приватних бесідах представники командного складу підтримували позицію Г. Жукова щодо військових політпрацівників. Незадоволення зміщенням міністра найчастіше виявляли військовослужбовці ПрикВО, що пояснювалося їх непідготовленістю до резолюцій жовтневого пленуму. Солдати, матроси і сержанти, через слабку обізнаність із підсумками пленуму, висловлювали багато різноманітних здогадок і припущень щодо причин звільнення Г. Жукова. Військовослужбовці у відставці, зазвичай, звертали увагу на помилки колишнього міністра оборони під час Великої Вітчизняної війни, однак окремі з них, усупереч партійній дисципліні, наважувалися виступити з позитивною оцінкою діяльності Г. Жукова на фронті.

Серед цивільного населення відставка міністра оборони була сприйнята спокійніше і не викликала значного похваллення. Більшість виступаючих засуджувала діяльність Г. Жукова й намагалася показати свою прихильність хрущовському керівництву. Критичні настрої, як правило, висловлювалися в запитаннях. Загалом же українці погоджувалися з офіційним твердженням про насадження Г. Жуковим у збройних силах власного культу особи. Обговорення резолюцій жовтневого пленуму спонукало громадськість до діяльності, спрямованої на реалізацію курсу ХХ з'їзду КПРС. Тож можемо говорити, що усунення від влади Г. Жукова відіграло важливу роль у процесі десталінізації радянського суспільства.

Сподіваємося, що поставлена нами проблема буде розвинута в подальших наукових працях. На наш погляд, доцільно було б розширити хронологічні рамки дослідження. Зокрема висвітлити ставлення українського населення до Г. Жукова впродовж його партійної й державної діяльності.

Джерела та література

1. Аксютин Ю.В. Хрущёвская “оттепель” и общественные настроения в СССР в 1953–1964 гг. / Ю.В. Аксютин. – М.: РОССПЭН, 2004. – 488 с.; Бажан О. Процес десталінізації в Україні (др. пол. 50-х – поч. 60-х рр.) / О. Бажан // З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. – 1999. – №1/2. – С. 469–480; Баран В. Україна 1950–1960-х рр.: еволюція тоталітарної системи / В. Баран. – Львів: Ін-т українозн. ім. І. Крип'якевича НАНУ, 1996. – 448 с.; Зубкова Е. Общество и реформы. 1945–1964 / Е. Зубкова. – М.: ИЦ “Россия молодая”, 1993. – 200 с.; Киридон П.В. Десталінізація в Україні: перспективні проблеми дослідження / П.В. Киридон // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. Зб. ст. – К., 2006. – С. 214–231; Пыжиков А.В. Хрущёвская “оттепель” / А.В. Пыжиков. – М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2002. – 511 с. та ін.
2. Георгий Жуков. Стенограмма октябрьского (1957 г.) пленума ЦК КПСС и другие документы / под ред. акад. А.Н. Яковлева; сост. В. Наумов и др. – М.: МФД, 2001. – 820 с.
3. Російський державний архів новітньої історії. – Ф. 5. – Оп. 30. – Спр. 231.
4. Президиум ЦК КПСС. 1954–1964. Черновые протокольные записи заседаний. Стенограммы. Постановления. – Т. 1. Черновые протокольные записи заседаний. Стенограммы / гл. ред. А.А. Фурсенко – М.: РОССПЭН, 2003. – 1344 с. – (серия “Архивы Кремля”)
5. Абрамова Ю.А. 1957-й: власть и армия / Ю.А. Абрамова // Свободная мысль. – 1997. – № 12. – С. 94–101.
6. Наумов В.П. “Дело” маршала Г.К. Жукова. 1957 г. / В.П. Наумов // Новая и новейшая история. – 2000. – № 6. – С. 71–91.
7. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України). – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 4487.
8. Державний архів в Автономній Республіці Крим (далі – ДААРК). – Ф. П-1. – Оп. 1. – Спр. 3999.
9. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 4487.
10. Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО). – Ф. П-3. – Оп. 6. – Спр. 84.
11. ДААРК. – Ф. П-1. – Оп. 1. – Спр. 3999.

12. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 4487.
13. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 4853.
14. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 4487.
15. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 4853.
16. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 4487.
17. Георгий Жуков. Стенограмма октябрьского (1957 г.) пленума ЦК КПСС и другие документы / под ред. акад. А.Н. Яковлева; сост. В. Наумов и др. – М.: МФД, 2001. – 820 с.
18. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 4487.
19. Державний архів Полтавської області. – Ф. П-15. – Оп. 2. – Спр. 1621.
20. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 4487.
21. Державний архів Чернігівської області (далі – ДАЧГО). – Ф. П-470. – Оп. 9. – Спр. 756.
22. ДААРК. – Ф. П-1. – Оп. 1. – Спр. 3999.
23. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 4487.
24. ДАЛО. – Ф. П-3. – Оп. 6. – Спр. 84.
25. Державний архів Житомирської області. – Ф. П-76. – Оп. 3. – Спр. 622.
26. ДАЧГО. – Ф. П-470. – Оп. 9. – Спр. 756.
27. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 4487.
28. Державний архів Одеської області. – Ф. П-11. – Оп. 15. – Спр. 468.
29. ДАЧГО – Ф. П-470. – Оп. 9. – Спр. 756.
30. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 4487.

Брегеда Н.В. Отношение украинского населения к устранению Г. Жукова от власти (1957 г.)

Автор анализирует общественно-политические настроения разных социальных слоев после октябрьского (1957 г.) пленума ЦК КПСС. В статье раскрываются причины неодинакового отношения украинского общества к разоблачению Г. Жукова. Введен дифференцированный подход (деление населения по социальным, партийным, территориальным признакам) при исследовании реагирования украинцев на десталинизационные мероприятия.

Ключевые слова: отношение, население, общество, настроения, моральное состояние, сознание, влияние, десталинизация, репрессии, разоблачение.

Bregeda M.V. The attitude of the Ukrainian population to removed G. Zhukov from authority (1957)

The author analyzes the socially-political moods of different social layers after the October, 1957 CPSU Central Committee Plenary Session. In the article the reasons for various attitude of the Ukrainian society to the exposure G/ Zhukov are revealed. The different approach (the division of population through social, party and territorial characteristics) is introduced.

Keywords: attitude, population, society, moods, morality, consciousness, influence, destalinization, reprisals, exposure.

УДК 930.25.005

I. М. Хомич

ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОЇ БАЗИ АРХІВНИХ УСТАНОВ В УКРАЇНІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 1950–1980–х рр.

Аналізується науковий доробок українських істориків-архівістів другої половини 1950-х – 1980-х років в галузі матеріально-технічної бази архівних установ. Розглядаються характерні особливості історіографічного процесу того часу.

Ключові слова: історики-архівісти, архівне будівництво, матеріально-технічна база.

Найважливішою проблемою архівної справи в Українській РСР у досліджуваній період, на думку багатьох архівістів та істориків, є забезпечення зберігання документальних матеріалів у добре обладнаних архівосховищах. Відповідно, важливим завданням керівництва архівної галузі є будівництво спеціальних приміщень для архівних установ, організацій і підприємств [1, с.13]. Такий активний інтерес керівництва республіки до належних умов зберігання архівних документів ліг в основу народження нового напрямку у висвітленні історії архівного будівництва в Україні істориками, архівістами та іншими дослідниками.

Думку про те, що особливу увагу дослідники цього періоду звертали на покращення архівної справи, забезпечення відомчих архівів придатними приміщеннями, приведення документів у належний порядок, зберігання й використання науково-технічної документації й кінофотофонодокументів доводить дослідник В.В. Кузьменко [2, с.53-61]. У своїх публікаціях він відмічав, що будівництво нових і реконструкція старих сховищ дало можливість успішно комплектувати Державний архівний фонд. Процес поліпшення стану архівної справи в установах та організаціях набув досить активного характеру в Українській РСР. Автор робить акцент на успіхах в архівній справі, які вдалося досягнути за радянських років, а також звертає увагу на стан і перспективи розвитку архівної галузі, в основу яких закладає принципи ленінського декрету та визначає авторитет радянської влади. До подібних висновків приходять у своїх дослідженнях